
DENEYSEL EDEBİYAT BİLİMİ

Yard. Doç. Dr. Fatih Tepebaşı

Kökten Kurmacılık anlamında bir edebiyat kuramı oluşturma çabaları Almanya'da Bielefeld ve Siegen Üniversitelerinde 70'li yıllarda başlamıştır. Siegen Üniversitesinde kendilerine kısaca "NIKOL" grubu (Nicht konservativer Literaturwissenschaft- Gelenekselci Olmayan Edebiyat Bilimi) adını veren Schmidt ve arkadaşları, ortak bir proje halinde Deneysel Edebiyat Bilimi* (empirische Literaturwissenschaft) anlayışını geliştirmeye çalışmışlardır. Söz konusu bu grup (POETICS, DELFIN ve SPIEL gibi dergilerde ve LUMIS ve IGEL gibi araştırma enstitülerinde) konu ile ilgili yayınların önemli kısmını yapmıştır.

Alımlama Estetiği Yöntemiyle hemen hemen aynı dönemde şekillenmeye başlayan Deneysel Edebiyat Bilimi, kökeninde 68 Öğrenci Olayları sonrasında yaşanan "eğitimin demokratikleştirilmesi" sloganı altında yapılan yönetime ilişkin tartışmalarının türevlerinden biridir. Tartışmaların önemli yanı, bunların toplum eleştirisiyle iç içe yürütülmesidir. Bogdal'ın ifadesiyle eleştiriler, savaş sonrası Batı Alman toplumunun içine düştüğü kimlik bunalımıyla çok yakından ilintilidir. Nedeni ise Edebiyat biliminin, "faşist geçmişi sorgulamaktan kaçınan bir toplumun, eskimiş üstyapısının bir simgesi" diye algılanmasıdır (1990:15/6).

Deneysel Edebiyat Bilimi kuramı açıklanırken daha doğrusu konumlandırılırken, öncelikle eski anlayışla yürütülen Germanistik eğitimi eleştirilerek işe

---

* Aytaç, "empirische Literaturwissenschaft" kavramını Türkçeye "Amprik Edebiyat Bilimi" diye aktarır ve "Amprik" kavramını "deneysel-deneysel" olarak verir. Ancak kendisi metin içerisinde bazen "Amprik bazen "deneyci" Edebiyat Bilimi kavramlarını kullanır (1999:101). Biz, "Deneysel Sosyoloji" gibi kullanımları örnek alarak, "Deneysel Edebiyat Bilimi" ifadesinin kullanılmasını daha yararlı gördük.

başlanır (Hauptmeier/Schmidt 1985:4/5). Yapılan eleştirileri şu başlıklar altında toplanır.

-Edebiyat bilimi, bilimsel yöntemlerle yürütülmemektedir. Edebiyatın "bilimsel" olarak araştırılması, dolayısıyla da "Edebiyat" ile "Edebiyat Biliminin" birbirinden ayrılması gerektiği düşüncesinden hareket edilir. Harald Weinrich daha 1972'de şunların altını çizer: "Toplumun önemli saydığı diğer konular gibi, edebiyat da, bilimsel olarak araştırılabilir ve öğretilir" (Schmidt 1972:7).

Aynı konudan Schmidt de bahseder: O zamanlar gündemde olan reform tartışmalarına değinirken, Schmidt, bilimsel temelleri tanımlanmayan edebiyat biliminin "sonuçsuz" kalacağını, bu yüzden edebiyat biliminin "bir kuramı" ve "çalışma yöntemleriyle ilgili alt kuramları" olması gerektiğini belirtir.

-O zamana kadar uygulanan ve öğretilen edebiyat yöntemleri olabildiğince öznel, daha doğrusu sistematik olarak tanımlanmamıştır. Kuralları kişiden kişiye değişebilmektedir. Uygulayıcılar arasındaki farklar, yöntemde belirsizliklere yol açmaktadır.

-Edebiyat araştırmalarında ve üniversitelerde verilen derslerde yalnızca yorumlamaya öncelik tanınmaktadır. Söz konusu yorumlama yöntemleriyle bilgi yerine çoğu zaman konuyla ilgili malumatlar artırılmaktadır.

-Bilimsel çalışmaları tek tek kişiler üstlenir grup çalışmalarından kaçınılır.

-Araştırma sonuçları, kullanılabilecek veya belli bazı toplumsal sorunları çözebilecek türden bilgi içermezdi. Dolayısıyla toplumsal sorumluluk üstlenilmesi söz konusu olmazdı.

Deneysel Edebiyat Bilimi, Kökten Kurmacılıktan elde ettiği temel kavramlar, yani sistemlerin, dış müdahale olmaksızın kendi kendini yürütmesi; her sistemin kendine ait bir düzene sahip olması, dışarıdan bir kontrol mekanizmasının olmaması ve yapıların değil süreçlerin öncelikli olması kabüllerini benimser. Kurmacılık kuramının, sistem, toplum, insan ve bilim anlayışı böylelikle Edebiyat Bilimi alanına taşınmaya çalışılır. Daha da açıklamak gerekirse, anlam insanın dışında bir yerlerde gizli değildir. Ancak kişilerin davranışları, anlamı var kılar.

Böyle bir amaca ulaşmak için, öncelikle yukarıda söz konusu edilen yetersizlikler göz önünde tutularak bir akademik disiplinden sınırlarını açıkça çizmesi, amaçlarını tanımlaması, bilimsel anlayışını vermesi ve sorun çözme yöntemlerini açıklaması beklenir (Hauptmeier/Schmidt 1985:11).

Deneysel Edebiyat Bilimi, edebiyat biliminin bilimsel kuramının oluşturulması zorunluluğuna inanır. Tıpkı diğer akademik disiplinlerde olduğu gibi, edebiyat kuramını "bilim anlayışı" olmadan düşünemez. Fink'e göre "Her bilim sorunlarla başlar, konularla başlamaz". Yani konunun edebiyat olması, kullanılacak yöntemi veya yöntemsizliği haklı çıkarmaz. "Yöntemler, sorun çözüm strate-

jileridir. Edebiyat bilimcileri bu sorunları topluma bakışları açısından oluştururlar". Başka bir ifadeyle, yöntemler, gelişmiş güzel "orada burada kullanılacak alet sandığı" değildir (Hauptmeier/Schmidt 1985:3).

Söz konusu edilecek bilimsel anlayış, akılcı daha doğrusu "deneysel" olmalıdır. Herhangi bir yöntemin bilimsel nitelik kazanması için kuramsallık, deneysellik ve kullanılabilirlik gibi üç temel boyuta gereksinimi vardır (Hauptmeier/Schmidt 1985:24).

Dikkat edilirse, bu üç normdan biri edebiyat biliminin çıkış noktasıyla (veya temelleriyle) ikincisi uygulama süreciyle (veya yöntemiyle) üçüncüsü ise sonuçlarıyla yakından ilgilidir. Edebiyat Biliminin, diğer bilimsel yöntemler gibi kuramsal temelleri belirlenmelidir. Yapılacak çalışmalar bilimsel yöntemlerle yürütülmeli, gelişmiş çalışma yollarından kaçınılmalıdır. Yapılacak çalışmaların toplumsal sorumluluğu olmalı, elde edilecek bilgiler, bilgi olarak değer içermelidir:

Kuramsallık: Bilgi, insanın içinde yer aldığı canlı sistemlere ait bir işlem biçimi olup, onun biyolojik ve toplumsallaşmasıyla yakından ilgilidir. Bu yüzden bilgi gerçekliği yansıtmaz, olsa olsa bilgiyi yapan özneyi yansıtır. Yalnızca özne diğer ifadeyle bilişsel yapılar bilgiyi oluşturur: "Eğer bu bilişsel yapılara kuram dersek, canlı sistemlerin kendi gerçekliklerini kuramlar yardımıyla oluşturduklarını... söyleyebiliriz" (Hauptmeier/Schmidt 1985:1985:31). Veriler, gözlemler veya olaylar, ancak bir öznenin "kuramı" ışığında veri, gözlem veya olaylar olabilir: "Bir gözlemci "kuram" olmadan hiçbir şeyi gözlemleyemez". NR.Hanson'un ifadesiyle "gözler değil, insanlar görür. Kamera ve gözler, kördür" (Hauptmeier/Schmidt 1985:32).

Deneysellik: Deneysel Edebiyat Bilimi, adından da anlaşılacağı gibi bilginin tamamen deneysel çalışmalara dayanarak elde edilmesini, bilgi edinme sürecinin bilimsel olarak denetlenebilmesini zorunlu görür. Ayrıca bilgi edinme sürecinin öğretilebilir olmasını ister. Edebiyat bilimi böylelikle "akılcı" bir bilim haline gelir (Schmidt 1972:42). Akılcı bilim anlayışı, ilerde edebiyat bilimini diğer bilim alanlarının kullandığı yöntemleri kullanan bilim haline getirir. Bunun en açık kanıtı da "Deneysel Edebiyat Bilimi" ifadesidir.

Kullanılabilirlik: Bu boyuta yarar ilkesi de diyebiliriz. Uygun yöntemlerle elde bilgilerin belli bir amaca ve toplumsal sorumluluğa hizmet etmesi gerekir. Çünkü bilginin amacı, kendi kendisi olamaz.

Deneysel Edebiyat Kuramının Temelleri

Deneysel Edebiyat Biliminin bilgi anlayışı tamamen Kökten Kurmacılık bağlamında şekillenir: İnsan kimliğimizle bizler, yaşayarak, deneyerek, algılayarak öğrendiklerimizi bilgimizin temeline koruz. Gerçeklik modelimizi, toplum ve tarihsel ekseninde kendimiz kurarız. Bilginin insana bu bağımlılığı onu öznel kılar.

Özellik keyfilik diye sayılmamalıdır. Çünkü bilgimizle oluşturduğumuz gerçeklik modelimizin yapısına, zaman içinde biyolojik deneyimler ve toplumsallaşma sonucu kazanılan olumlu olumsuz toplumsal deneyimler karışır. Başka bir önemli konu da bu bilgiler hem çevre ile hem diğer insanlarla kurulan iletişimlerle sürekli yenilenir, pekiştirilir.

Bilgi, yalnızca insanın kafasında yaşanan belli bir sürecin sonu değildir. Hem başka insanlarla hem doğa ile yapılan karşılıklı etkileşimlerin sonucudur. Bu yüzden de değişmez sabit bir gerçeklik modeli yoktur. Kişilerin değişen koşul sistemleri, gerçeklik modellerinin de yeniden yapılandırılmasını gerektirir. Schmidt, konuyu Capra'dan bir alıntıyla açıklamaya çalışır: "Yeni dünya görüşüne göre evren, birbirine bağlı olarak gelişen olayların oluşturduğu dinamik bir dokudur. Bu dokunun herhangi bir parçasının sahip olduğu özelliklerden hiç biri temel değildir, her parça varlığını diğer parçalara borçludur. Karşılıklı ilişkilerin tamamının uyumu dokunun yapısını belirler" (Hauptmeier/Schmidt 1985:27).

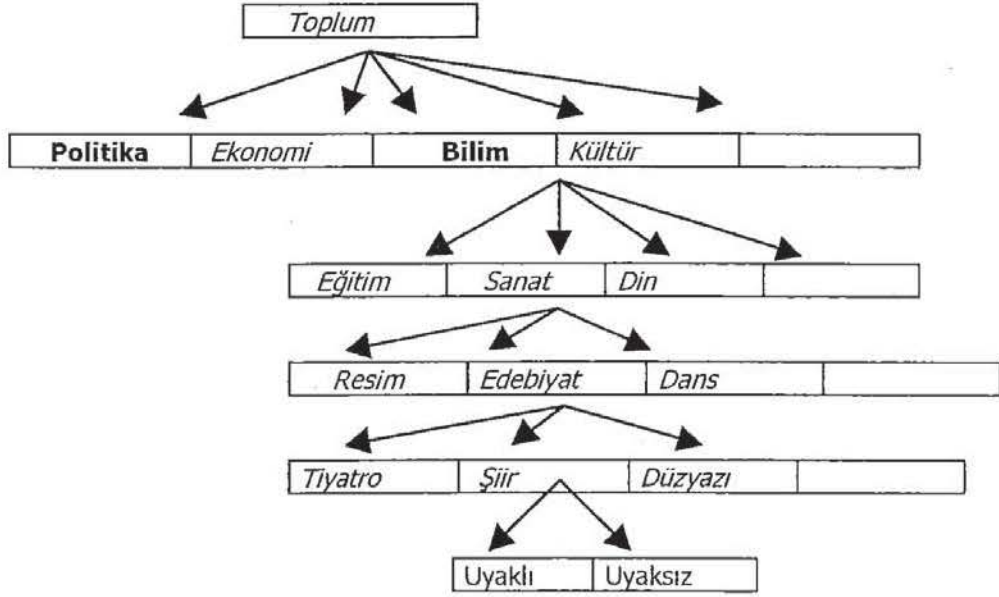
Karşılıklı ilişkilerin varlığı ve gerekliliği bu noktada bizi dil konusuna götürür. Gerçekliği oluşturmamızı sağlayan kurallar ancak dilsel iletişimle aktarılır ve denetlenir. İnsanlar birbirleriyle iletişim kuran canlı sistemlerdir. İletişim, insanların ortak iletişim alanları yaratmasıyla mümkündür. İki temel nitelik, bu anlayışın dil yaklaşımını niteler: 1-Dil, işlevsel olarak bir davranış sistemidir, yapısal olarak gösterge sistemidir. 2-Dil, düşünce veya enformasyonların aktarımına hizmet etmez. Karşılıklı iletişimde bulunan kişilerin, kendi bilişsel alanlarında oryantasyonunu sağlar.

Günümüz toplumları tarihsel gelişimleri boyunca sistem diye tanımlanacak alanlar oluşturdu. Bunlar ekonomi, eğitim, bilim, kültür, din, vb. sistemlerdir. Kendi aralarında vazgeçilemez ilişkiler ağına sahip bu sistemler, birbirlerini büyük oranda etkilerler. Ama bütün bunlara rağmen her sistem kendine ait bir iç sisteme, başka bir ifadeyle iç bütünselliğe sahiptir. Bir sistem diğer bir sistemden konvensiyon ve normlar aracılığıyla ayrılır. Söz konusu bu normlar sistem içinde çalışmayı düzenler, sistem dışında ise başka sistemlerle bu sistem arasındaki sınırın korunmasını düzenler. Adı geçen sistemlerin toplumdan topluma değişen iç ve dış ilişkiler ağı vardır.

Kısaca tanımlamak gerekirse, toplum sistemler sistemidir. İnsan ve doğa gibi diğer sistemlerden ayrılan özelliklere sahiptir. Toplum sisteminin işlevi, toplum üyelerinin var olması ve çoğalmasını, içerdiği alt sistemlerin kendi düzenlerini sağlaması ve bunu yürütmelerini kolaylaştırır. Alt sistemlerin kendi aralarındaki ilişkilerini düzenler.

Deneyisel Edebiyat Bilimi, diğer alanlardan aldığı veriler ışığında, toplumu iletişim sistemlerinden oluşan bir sistem diye görür. Dolayısıyla kişilerin davranışı da ancak toplumsal sistemler içinde tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında edebiyat, toplumun alt sistemlerinden biri olan kültürün oluşturduğu ileti-

şim sisteminin bir alt sistemidir. Kendisi de daha sonra diğer alt unsurlara ayrılır. Bir şekilde göstermek gerekirse (Schmidt 1980:40).

Edebiyat sisteminde gerçekleşen faaliyetlere katılan herkes bir davranış gösterdiği için, söz konusu edilecek bir kuramın hareket noktasını davranış oluşturur.

Konuyu daha iyi açıklamak için önerilen kuramsal sistemi bir tablo yardımıyla açıklamak istiyoruz.

<p>1-Davranış Kuramı 2-İletişimsel Davranış Kuramı 3-Estetik İletişim Davranış Kuramı 4-Edebi İletişim Davranışı Kuramı Edebiyat Sistemi Kuramı a-Üretim Davranışı Kuramı b-Aracılık Davranışı Kuramı c-Alımlama Davranışı Kuramı d-İşleme Davranışı Kuramı</p>

Şekilden anlaşılacağı gibi Deneysel Edebiyat kuramının temelini Kökten Kurmacılığın ruhuna uygun biçimde kişisel davranış oluşturur. Hatırlatmak gerekirse, bu kurama göre yapılar değil, süreçler önemlidir. Davranış kuramı, davra-

nabilecek durumda olan ve buna hazır birinin varlığını gerektirir. Davranış, bir kişinin belli bir anda kendi koşulları çerçevesinde, bir durumu değiştirmek veya korumak için yaptığı girişimdir. Davranış bireysel bir şey değildir yani bireyin davranışı ancak toplumsal bağlamda davranıştır. Bir süreç olarak davranışlar toplumsal bağlama gereksinim duyarlar.

Davranışlar başarılı veya başarısız olabilirler. Hatta duyguların etkin rolü nedeniyle önceden tahmin edilemeyen sonuçlar da doğururlar.

Davranış rolüne soyunan kişiye "Aktant" denir (Kişisel "Aktant'lar" olabileceği gibi kollektif veya polis, üniversite gibi kurumsal "Aktant'lar" da olabilir). "Aktant", somut toplumsal bireylerdir, diğer bir ifadeyle toplumsallaşmasını tamamlamış kişilerdir.

Kişinin ("Aktant") davranışlarını, onun gereksinim ve yetenekleri, motivasyon ve amacı yönlendirir. Dolayısıyla bu aynı zamanda onun gerçeklik modelinin boyutlarını içerir. Bahsedilen kavramlara değinmek gerekirse:

Gereksinim: Bütün insanların hayatta kalmak için ciddiye almak zorunda oldukları doğuştan gelen gereksinimleri vardır. Doğuştan gelen gereksinimler ertelenemez ve görmezden gelinemez. Beslenme ve ısınma, bunlardan bazılarıdır. Ayrıca sonradan kazanılan gereksinimler de vardır. Söz konusu bu gereksinimler tamamen kişiye bağlıdır. Gezme, okuma, dış fırçalama vb örnek olarak verilebilir.

Yetenek: Kişiler, gereksinimlerini ancak doğuştan sahip oldukları veya sonradan kazandıkları yeteneklerle karşılarlar.

Motivasyon: Motivasyon, psşik alanda gereksinimleri oluşturulur ve oldukça karmaşık bir yapı sergiler; davranışların doğmasına neden olarak yönlendirir.

Amaç: Kişiler kendilerini, bir şeyi yapmak veya yapmamak gibi davranışlara yönlendiren amaçlar taşırlar.

Bu dört unsur, davranışlarda bulunan kişilerin temellerini veya koşullarını sergiler. O halde kişiler, belli durumlarda ve belli zamanlarda kendi koşulları çerçevesinde bazı stratejiler geliştirerek davranırlar.

Bir örnekle açıklamak gerekirse: Öğrencinin biri edebiyat dersi esnasında acıkır (=bir şeyler yemek gereksinimi). Öğrenci bu gereksinimi nasıl giderebileceğinin bilgisine daha doğrusu yeteneğine sahiptir (Yani o açlığını nerede nasıl gidereceğini bilir). Ama şimdi dersi yarıda kesip yemekhaneye gitmek istemez. Bu durumda biyolojik gereksinimi kendisine has ve o anki duruma bağlı kültürel bir gereksinim ile yer değiştirir. Belirli bir süre sonra açlık ile kültürel gereksinim arasında ortaya çıkan çatışma, doğal olarak açlığın giderilmesiyle

bitir. Çünkü beslenme gereksinimi kişi üzerinde o denli etkili olur ki, sonunda kişiyi yemekhaneye götürür (Motivasyon). Bu motivasyon, bilişsel alanda belirli bir davranışın gerçekleşmesine yol açan amaca dönüşür (Hauptmeier/Schmidt 1985:62).

Az önce çerçevesini çizdiğimiz günlük yaşama ait bu tür davranışlar yalnızca kişinin kendi kendisine dönük davranışlar değildir. Ancak başka insanların varolmasıyla veya bir ilişkinin varolmasıyla, bir davranıştan söz edilebilir. Katılımcıların sahip oldukları koşul sistemi çerçevesinde, belli bir durumda kendilerinin geliştirdiği bir stratejiye göre içinde buldukları durumu değiştirmek veya korumak yönündeki davranışlarına iletişimsel davranış denir (Schmidt 1980:51).

O halde iletişimsel davranış kişiler kendi koşul sistemine göre uygun biçimde yürütür. Bir anlamda kişinin içine doğduğu veya sonradan sahip olduğu bu koşullar şöyle ya da böyle iletişim davranışını belirler. Hatta sonradaki evrede kişinin edebiyat ile ilgili davranışlarını da belirler. Koşullar genel ve özel koşullar olarak ikiye ayrılır: Genel koşullar:

1-İletişimcinin bilgileri. Dil becerisi bilgisi, günlük yaşama ait bilgiler, iletişimin konusu hakkındaki bilgiler, toplumsal, politik, ekonomik yapılar hakkındaki bilgiler. 2-İletişimcinin yetenekleri: Bilişsel yetenekler, öğrenme ve yoğunlaşabilme yeteneği, tutum geliştirebilme yeteneği, kendisinin sosyal rolünü kestirebilme yeteneği. 3-İletişimcinin genel motivasyonları. 4-İletişimcinin gereksinimleri. 5-İletişimcinin amaçları. 6-İletişimcini bağlı olduğu ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal koşullar.

Özel Koşullar: Karşıdaki kişinin sahip olduğu şartlarla ilgili bilgiler. Geçmişte gerçekleşen dilsel ve dil dışı davranışların bilgisi. Rolünün bilincinde olma. Fiziki ve diğer psikik durumlar (Schmidt 1980: 51/2).

Konuyu toparlamak gerekirse, edebiyat sistemi içinde davranışlarda bulunan kişileri birinci derecede gereksinim, amaç, yetenek ve motivasyonları etkiler. Bunların kişiden kişiye farklılık göstermesi, kişilerin davranışlarının farklılığının nedenidir. İkinci önemli etken ise kişiye ait koşul sistemidir. Daha bireye ait bu iki unsurun dışında önemli bir etken ise konvensiyonlardır. Zaman zaman konvensiyonlar, kişileri etkileyip yönlendirirler, zaman zaman da kişiler, bilerek veya bilmeyerek bu konvensiyonları etkileyip yönlendirirler.

Konvensiyonlar

İnsanlar, günlük yaşamlarında politika, ekonomi, bilim, kültür gibi çok farklı alanlarda davranışlarda bulunurlar. Farklı toplumsal sistemleri oluşturan bu sistemler, birbirlerinden konvensiyonlar aracılığıyla ayrılırlar. Konvensiyon, yu-

karıda adları geçen herhangi bir sistem hakkında toplumun benimsediği geçerli davranışlar toplamıdır. Toplumsal yaşamda, insanlar davranışlarda bulunmak zorunda olduğu için, herkes bir diğerinden varolan konvensiyonlara bilerek veya bilmeyerek uymalarını bekler. Konvensiyonun varlığı, aslında birinin onun dışına çıkması veya bunları çiğnemesiyle daha iyi fark edilir (Schmidt 1980:97).

Edebiyat sistemindeki davranışlar, diğer davranış türlerinden kendine ait iki konvensiyon yardımıyla ayrılırlar. Diğer iki konvensiyon ise bunların tamamlayıcı durumundadır:

- 1-Estetik Konvensiyonu
- 2-Çoklu Değer Konvensiyonu
- 3-Tek Değer Konvensiyonu
- 4-Olay Konvensiyonu

Tek Değer ve Olay Konvensiyonu, estetik olmayan diğer toplumsal sistemlerde geçerli konvensiyonlardır. Buna karşılık diğer iki konvensiyon yalnızca edebiyat sisteminde geçerli konvensiyonlardır. Bunlardan Estetik Konvensiyon ile Olay Konvensiyonu arasında ve Tek Değer Konvensiyonu ile Çoklu Değer Konvensiyonu arasında bağ kurulabilir.

Olay Konvensiyonuna göre, iddia içeren bir dil davranışında bulunan kişi, davranışının söz konusu toplumun gerçeklik modeline uyup uymadığı başkaları tarafından anlaşılacak şekilde davranmalıdır. Dışarıda duran başkaları, kişinin davranışını bu model kapsamında değerlendirirken, davranışın doğru ve yanlışlığını bilebilmelidirler.

Aynı şekilde, yarar ilkesi taşıyan ve dilsel olmayan bir davranış sahibi de yaptığı davranışın anlamı veya yararını söz konusu gerçeklik modeli kapsamında anlaşılacak biçimde davranmalıdır (Hauptmeier/Schmidt 1985:17).

Tek Değer Konvensiyonu estetik olmayan bütün sistemler için geçerlidir. Bu konvensiyona göre, iddia içeren dil davranışında bulunan kişiden, davranışlarını toplumun gerçeklik modeli kapsamında yanlış anlamalara yol açmayacak denli olabildiğince açıkça anlatması beklenir (Hauptmeier/Schmidt 1985:).

Günlük yaşamın her anında geçerli bu konvensiyonlara göre, kişiler, karşındakilere davranışlarının doğruluğu ve yanlışlığını gösterecek bir tutumla ilişki kurmalıdırlar. İkinci olarak ta, kişiler, davranışlarının yanlış anlamalara yol açmamasına çalışmalıdırlar. Taşıdığı temel niteliklerden ve toplumsal yaşamı düzenleyici etkisinden dolayı, söz konusu bu iki konvensiyon toplumsal yaşamın zorunlulukları arasında yer alır.

Kişinin davranışlarını, diğer iletişim veya davranış çeşitlerinden ayıran en önemli temel konvensiyonlar *Estetik ve Çoklu Değer Konvensiyonudur*.

Edebiyat sistemi için ilk önemli konvensiyon *Estetik Konvensiyondur*. Edebiyat sisteminde yazar olarak üretmek, okur olarak alımlamak gibi vb. davranışlarda bulunanlar, edebi metinlerdeki iddia taşıyan dil davranışları, kendi gerçeklik modellerine uyup uymadığı daha doğrusu doğru veya yanlışlığı açısından sorgulamazlar. Anlatılanların öyle olduğunu kabul ederler. Eserin gerçeklik modeli ancak eserin kendi içinde anlamlıdır ve kendine özgüdür.

Toplumsal açıdan önemli sayılan gerçekler, bir metni edebi eser kılmaz. Eser, kendinde bir değer olarak estetik niteliğine sahip olduğu için de estetik sayılmaz. Edebi olarak esere önem kazandıran norm ve değerleri, bilerek veya bilmeyerek ancak kişinin kendisi tayin eder. Belli bir koşul sistemine sahip bir kişinin, herhangi bir davranış anında estetik saydığı şeyler estetikdir (Schmidt 1980:84). Estetik sayılabilecek normlar, tarihsel olarak değişebilen normlardır ve geniş bir yelpaze sergilerler: Bunlar arasında güzel, uyumlu, insan açısından önemli, yeni, özgün, hakiki vs yer alır.

Bilindiği gibi kişiler, toplumsallaşma süreçleri boyunca kendilerince "estetik" veya "estetik olmayan" ölçeği geliştirirler. Estetiğin ne olduğu, bu ölçekle belirlenebilir. Böylelikle yazarlar, yazdıkları eserleri belli bir toplumsal gerçekliğe uymadığı gerekçesiyle sorgulama sorunundan, estetiğin ne olduğu bilmece-sinden vs. kurtulurlar.

Estetik olanın, kişilerce tanımlanması çok farklı estetik anlayışları gündeme getirir. Edebiyat sisteminin temel aktörleri yazar, yayıncı, okur ve işleyiciler olduğu için, zorunlu olarak bunların hepsi için ayrı ayrı estetik kategorileri gündeme gelir. Ancak bunlar birbirlerinden soyutlamak her zaman mümkün değildir. Aksi olsaydı, edebiyat tarihindeki dönemlerden hiç bahsetmemek gerekirdi.

Edebiyat sistemi için ikinci önemli konvensiyon *Çoklu Değer Konvensiyonudur*. Estetik Konvensiyonla bunun arasında yakın ilişki vardır. (Hauptmeier/Schmidt 1985:19)

Kişiler edebiyat metinlerini gereksinimleri, yetenekleri, motivasyonları ve amaçları açısından istedikleri gibi kullanmakta özgürdürler. Aynı metne başka koşullarda başka anlamlar yükleyebilirler. Çünkü değişen koşullar bunu gerektirir. Yani sanat eserlerinin kendileri çok değer içermezler, ama onlar, böyle kururlar ve böyle alımlanırlar (Hauptmeier/Schmidt 1985:83).

Çok anlamlılık yalnızca bilişsel alanla ilgili olmayıp kişinin diğer düşünce, davranış, deneyim ve değer alanlarıyla yakından ilgilidir. Kişi yalnızca toplumca önemli sayılanları değil kendisince önemli

olanları da gündeme getirir. Bu konvensiyonun işlevi, anlam oluşturucu davranışlar için insanlara oyun alanı yaratmasıdır.

Edebiyat Sistemi

Deneyisel Edebiyat Bilimi, Edebiyat Sistemine katılım ile Edebiyat Sistemini birbirinden ayırır. Edebiyat sistemine katılım yaratıcı bir süreçtir. Edebi İletişim Davranışı Kuramı daha doğrusu Edebiyat Sistemi, Deneyisel Edebiyat Sistemi kuramının varmak istediği son noktadır. Buna göre toplumlarda sanat adını verdiğimiz bir davranış sistemi vardır. Buna da kuramsal olarak Estetik Davranış Sistemi denir. Söz konusu sistem, Estetik ve Çoklu Değer Konvensiyonları aracılığıyla kendi içinde bir sistem özelliği taşır ve diğer sistemlerden ayrıcalıklar gösterir. Edebiyat, sanat sisteminin içinde yer alan bir alt sistemdir.

Edebiyat sistemi, dört davranış rolüne dayanır. Bunlar kendi aralarında, hem zaman açısından hem de neden açısından iç içedir. Böylelikle Deneyisel Edebiyat Biliminde, bir edebiyat deneyimi temel alınmayıp bunun yerine Estetik ve Çoklu Değer Konvensiyonlarının etkin olduğu dört farklı davranış rolü öne çıkar. Söz konusu roller: Üretim, Yayınlama, Alımlama ve İşlemedir.

Üretim: Üretici olarak yazar kendi koşul sistemi içerisinde, belli bir zamanda kafasından geçenleri, kendisinin de edebi diye gördüğü esere dönüştürür. Bu süreçte yazarın motivasyonu, amaçları, stratejileri çok farklı olabilir. Hatta yazar, yazdığı bir esere ait özel norm ve kategoriler geliştirebilirler.

Yazarlar söz konusu estetik konvensiyonlarını toplumsallaşma süreçlerinde öğrenirler. Bir anlamda estetik konvensiyonun dışına çıkmadıklarını örneğin seçtikleri edebi türlerle (roman, şiir vs.) başkalarına gösterirler. Ancak konu seçiminde veya işleyiş biçiminde büyük bir serbestliğe sahiptirler.

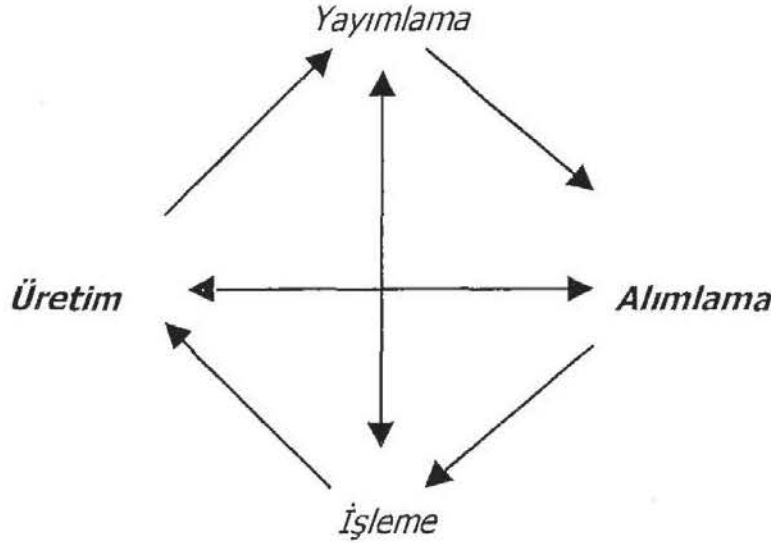
Yayınlama: Kavramı daha iyi tanımlamak gerekirse, yazılan eserle okurdan önce şöyle ya da böyle ilgisi olan yayıncı ve lektör gibi kişiler akla gelir. Bunlar yayınladıkları veya yayınlanmasına katkıda buldukları eserleri en azından kendilerince edebi sayarlar veya böyle davranırlar. Bunlar da göz göre göre Estetik ve Çoklu Değer Konvensiyonları dışına çıkmaya çalışmazlar.

Alımlama: Okurlar eserleri kendi koşulları içerisinde alımlar ve onu edebi sayarlar. Yani okurlar, konvensiyonlar çerçevesinde başkalarından öğrendikleri veya zaman içerisinde kendilerinin geliştirdikleri estetik norm içeren eserleri okurlar.

İşleme: Daha doğrusu edebiyatla uğraşan veya edebiyat hakkında yazı yazan kişilerdir. Kısaca eserlerin okur dışındaki okurları da denebilir. Bunlar da

aynı şekilde şöyle ya da böyle edebi (estetik) saydıkları eserlerle uğraştıkları mesajını verirler.

Edebiyat Sistemi veya bu sistemi oluşturan katılımcılar arasındaki karşılıklı ilişki sistemi şu şekilde gösterilir (Hauptmeier/Schmidt 1985:15)

Edebiyat sisteminin dört temeli olan bu unsurlar, şu temel koşullardan soyutlanamazlar: 1-Ekonomik koşullar. Bunlar genel ekonomik koşullar ve kişinin ekonomik koşulları vb. olarak sınıflandırılabilirler. 2-Toplumsal koşullar. 3-Politik koşullar. 4-Kültürel koşullar.

Yani, kişiler ister üretici kimliğiyle olsun ister alımlayıcı kimliğiyle olsun vs. bu koşul sisteminin içerisinde yer alırlar. Başka ifadeyle bunlardan etkilenirler. Kişinin davranışlarını yönlendiren daha önce söz konusu olmuş gereksinim, yetenek, motivasyon ve amacı da bir yana atmamak gerekir. Faktörlerini çeşitliliği insanları farklı davranmaya yol açar. Bu da değişik kimliklerle yapılan farklı edebiyat davranışlarının neden olur.

Deneysel Edebiyat Bilimi, edebiyat kavramını geniş anlamda benimseyen anlayışlar arasında yer alır. Bilindiği gibi daha çok 70'li yıllardan sonra şekillenmeye başlayan bu anlayış (Erhard 1998:178) edebiyatı, bir Toplum Bilim veya Kültür Bilimi olarak algılar ve onu klasik Germanistik anlayışının ölçüleri dışına taşır. Edebiyat Biliminin kazandığı bu yeni kimlik, onu evrensel bir niteliğe bürür, çünkü bilim dalı olarak Germanistik, tarihteki rolünün aksine bir araç konumuna indirgenerek, pek çok şeyi içerir hale gelir. Erhard (1998) bir sempozyumda sunulan bildiri konularını bu bağlamda zikreder. "Trapp Ailesi", "Almanya'da Elvis Presley", "Hareket Figürlerinin Semantiği Açısından Dans", "Th.

Bernhard'da Anatomik Söylem", "68 Öğrenci Olaylarının Günlük Kültürü ve Metinleri"

DeneySEL Edebiyat Kuramını daha da somutlaştıracak olursak: Edebiyatla ilgili bilimsel çalışmalar tamamen yukarıda adı geçen davranış rolleri bağlamında yürütülmelidir. Hatırlatmak gerekirse bilgi uyaranlar yani nesnelere tarafından değil, bilişsel sistemlerin organizasyon ve çalışma biçimlerinde belirlenir. Böyle bir durum, keşfedilmeyi bekleyen kendi başına "dilsel sanat eseri" kavramını ortadan kaldırır. Sanat eseri derin anlamlar içeren, anlaşılmayı bekleyen bir sır küpü olmaktan çıkar. Sanat eserinin anlamı yalnızca ve yalnızca edebiyat sistemine üretici, alımlayıcı gibi belli rollerle katılanların gözünde anlam ve anlamsızlık taşır. Anlam dışarıda bir yerde değil veya eserin içinde gizli değildir. O, rol sahiplerinin eserlerle etkileşimleri sonucu ortaya çıkar veya tanımlanabilir. Eserler kendi başlarına ne "iyi" ne "kötüdür". Eseri iyi veya kötü veya güzel bulan, toplumsallaşmasını tamamlamış ve belli koşullara sahip kişilerdir.

Rol sahipleriyle eser arasındaki ilişki yalnızca deneysel yöntemlerle belirlenmelidir. Edebiyat Sisteminin incelenmesi bilimsel kuramlar ışığında, mantıksal bir yapıyla mümkündür. Çalışma alanını, eşzamanlı ve art zamanlı yöntemler yardımıyla edebiyat sistemine odaklaştırır. Edebiyat sistemini, diğer davranış sistemleri ışığında araştırmaya ve işlevini açıklamaya çalışır.

Genellikle sosyoloji, psikoloji ve iletişim gibi diğer alanlardan alınan yöntemler bir yandan deneysel edebiyat kuramını edebiyat anlayışını etkiler. Edebiyat kavramı artık eskisi gibi dar anlamda değil geniş anlamda anlaşılmaktadır. Bir şiir ile bir reklam metni arasında fark gözetilmez.

Başka disiplinlerle ilişkiler daha doğrusu alınan yöntemler deneysel edebiyat kuramını disiplinlerarası konuma götürür. Söz konusu yöntemlerden bir kısmı insanlara uygulanan yöntemlerdir. Bunlar sözgelimi gözlem, anket, grup tartışması, sosyometridir. Tarihsel çalışmalarda uygulanan yöntemler ise içerik analizi, ikincil analizdir.

DeneySEL Edebiyat Bilimine Göre Edebiyatın İşlevi

DeneySEL Edebiyat Bilimine göre, sanat veya estetik, diğer davranış türlerinden işlevi açısından ayrılır (Sözgelimi estetik deneyimi temel alan ve poiesis, aisthesis ve katharisis'i ten oluşan bir kavramsal yapı sunan Jauss'tan; yine sanatın iletişimsel, hedonist ve oluşturucu işlevlerinden bahseden Kagan'dan). Edebiyat sisteminin kişiler üzerindeki temel işlevleri şunlardır (Schmidt 1980:121)

1-Bilişsel yansıtıcı işlev: Eserlerde alternatif gerçeklik modelleri ve deneyim imkanları sunulur. Kişi burada verilen modellerle kendinin sahip olduğu modeli karşılaştırır.

2-Toplumsal ve "moral" işlev: İçinde yaşanan toplumun norm ve değerlerinden kurtularak kendi değer ve normları gerçekleştirilebilir. Diğer bir ifadeyle bireyin yaşadığı norm çatışmaları eserler aracılığıyla kamusal alana taşınır.

3-Bireysel hedonist işlev: Hedonist gereksinimlerin tatminine hizmet eder. Kişiler bu eserlerde istediklerini yapmada tamamen özgür hissederler.

Edebiyat, bu üç işlevin değişik oranlarda bir arada bulunduğu bir sistemdir. Diğer yandan bir davranışta üç işlevin, kişiye göre en uygun biçimde gerçekleştiği tek toplumsal davranış alanı edebiyattır. Bu işlevlerin gerçekleşmesi bireysel ve toplumsal değer beklentilerini de karşılar. Önce estetik alanda gerçekleşen (sözelimi özgürlük, kendini gerçekleştirme, bireysellik, yaratıcılık gibi) kavramlar daha sonra belli bir tarihsel dönemde önem kazanan değerlere dönüşebilir.

Sonuç

Deneyisel Edebiyat Bilimine göre, Edebiyat Bilimi bir bilim anlayışına sahip olmalıdır. Yapılan çalışmalar bir bilim anlayışından hareketle, bilimsel yöntemler ışığında ve bilimsel sonuçlar üretecek biçimde yapılmalıdır. Elde edilecek bilgilerin bilimsel niteliği olmalı ve bu anlamda değerlendirilebilmelidir. Kimsenin karşı koyamayacağı böyle bir nitelik, haklı olarak söz konusu kuramı diğerlerine göre daha iddialı bir konuma getirir.

Kökten Kurmacılık akımının etkisinin doğal bir sonucu olarak bu anlayışta dikkatler "dilsel malzeme" ile "bilişsel işlemler" arasındaki ilişkiye, başka bir ifadeyle edebiyat sisteminin konusu olarak davranışlara yönelir. Yani, öteden beri korunan "dilsel sanat eseri" kavramı büyüsünü yitirerek toplumsal davranış bağlamında değerlendirilmeye çalışılan herhangi bir metne dönüşür. Bu anlamda pek çok yeni soru ve sorunlarla ve onların çözümleriyle karşılaşırız. Örneğin belli bir zamansal süreçte edebiyat sistemin içerisinde yer alan unsurların estetik anlayışlarının değişimi ancak böyle bir anlayış çerçevesinde belirlenebilir.

Bu noktada, sanat eserlerinin kendi başlarına anlamlarının olmadığı, bunların ancak belli bir okurun gözünde anlamlı olacağı ilkesini temel alan Alımlama Estetiği akla gelir. Fakat Alımlama Estetiği bütünüyle "deneysel" sayılamayacağı için Deneyisel Edebiyat Biliminden ayrılır.

Deneysel Edebiyat Bilimine göre, yaratıcı olarak edebiyata katılım ile Edebiyat Sistemi birbirinden kesin olarak ayrılır. Üretme, yayımlama, alımlama ve işlemeyen oluşan Edebiyat Sistemi, edebiyat biliminin belirlenmiş çalışma alanı haline gelir. Bu bağlamda Edebiyat Sisteminin alanının bütünüyle belirlenmesi, dikkatleri yazar dışında diğer unsurlara yöneltmesi olumlu bir adım sayılmalıdır. Örneğin bu zamana kadar dikkatler genellikle yazar veya okura yönelik idi, eleştirmen ve diğer yayıncıların davranışları pek söz konusu edilmezdi. Bunların da edebiyat sistemi içerisindeki rollerinin belirlenmesi, sistemin tamamı için oldukça gerekli ve yararlıdır.

Genç bir yöntem olarak Deneysel Edebiyat Bilimine yönetilen eleştiriler onu bayağı olmak, edebiyat dışı olmak, çıkış noktasıyla vardığı sonuçları arasındaki uygunsuzlukla vs. suçlar (Schmidt 1991:317). Kanımızca bu eleştiriler, öncelikle edebiyatın geniş anlamda yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak ta diğer bilim dallarıyla yapılan en azından yöntem alış verişleri, onu eleştirilere açık kılmaktadır. Gerçekten de edebiyat eserlerinin, bu zamana kadar sahip olduğu "saygın" konumdan indirilip Kültür Biliminin konusu hale getirilmesi ilk etapta tuhaf karşılanacaktır. Çünkü, Edebiyat böyle bir konuma ancak tarihsel gelişim sonucu ulaşmıştır. Bunun bir hamlede yok edilmesi mümkün değildir.

Diğer yandan Edebiyat Bilimi açısından böyle bir anlayışın rolünün gereğinden çok abartılmaması gerekir. Bunun en büyük kanıtı da yöntemin şekillenmesinde büyük emekleri bulunan S.*J. Schmidt'in sonradan bir İletişim Fakültesinde çalışmaya başlamasıdır. İletişim Bilimi Edebiyat Bilimi alanları arasındaki farklar, onun bu kişisel kararını etkilediğini düşünüyoruz.

Buradan varmak istediğimiz sonuç: Bizce, Edebiyat Bilimini hem geniş anlamda hem de dar anlamda anlayan yöntemlerin geliştirilmeleri ve kullanılmaları oldukça yararlıdır. Çünkü bunlar farklı amaçlara hizmet ederler. Edebiyatın geniş anlamda algılanması onu diğer bilim alanlarıyla işbirliğine götürür. Bu anlamda bir takım soru ve sorunların açıklanmasına hizmet eder. Edebiyat kavramının dar anlamda benimsenmesi, hem tarihten gelen, hem de, her ne kadar Schmidt ve arkadaşları böyle düşünmese de, konunun özelliğinden kaynaklanan bir zorunluluktur. Bugün Deneysel Edebiyat Biliminin çalışma alanları arasında saydığı konu ve kavramlar, Edebiyat Biliminin öteden beri oluşturduğu kavramlardır.

Bütün bunlardan sonra, bizce yöntemlerin doğruluğundan yanlışlığından çok, bunların amaçları ve çözebildiği sorunların gündeme getirilmesi daha anlamlıdır. Müller'in ifadesiyle (1974:3) unutmamak gerekir ki, her yöntem, araştırılan konunun "farklı bir boyutunu" gündeme getirir. Deneysel Edebiyat Bilimi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

- Aytaç Gürsel: **Edebiyat Bilimi**. İstanbul 1999
- Bogdal Klaus-Michael (Hrsg.): **Neue Literaturtheorien. Eine Einführung**. Opladen 1990
- Erhard Walter: "Germanistik –kanoniert oder kulturwissenschaftlich? Zu neueren Konzepten und Kontroversen in der Literaturwissenschaft": **Das Wort, Germanistisches Jahrbuch**. Bonn 1998, s.159-172
- Finke Peter: **Konstruktiver Funktionalismus. Die wissenschaftstheoretische Basis einer empirischen Theorie der Literatur**. Braunschweig 1982
- Goette Jürgen-Wolfgang: **Methoden der Literaturanalyse im 20. Jahrhundert**. Frankfurt/Main 1979
- Hauptmeier H./Schmidt S.J.: Einführung in die empirische Literaturwissenschaft. Braunschweig 1985
- Kimmich D./Renner G. R./ Stiegler (Herausgegeben und kommentiert): **Texte zur Literaturtheorie der Gegenwart**. Stuttgart 1996
- Müller Günther: Morphologische Poetik. Tübingen 1974
- Rusch Gebhardt: "Autopoiesis, Literatur, Wissenschaft. Was die Kognitionstheorie für die Literaturwissenschaft besagt": (Hrsg.) S.J. Schmidt, **Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus**. Frankfurt/M. 1987, s. 374-400
- Schmidt Sigfried J.: "Bemerkungen zur Wissenschaftstheorie einer rationalen Literaturwissenschaft": (Hrsg.) S.J. Schmidt, **Zur Grundlegung der Literaturwissenschaft**. München 1972, s.41-65
- Schmidt Sigfried J.: **Grundriss der empirischen Literaturwissenschaft**. Bd. 1. Braunschweig 1980
- Schmidt Sigfried J.: "Text und Kommunikat. Zum Textbegriff einer Literaturwissenschaft des Faches Deutsch als Fremdsprache": (Hrsg.) A.Wierlacher, **Fremdsprache Deutsch. Grundlagen und Verfahren der Germanistik als Fremdsprachenphilologie**, München 1980, s. 177-192
- Schmidt Sigfried J.: "*Der radikale Konstruktivismus: Ein neues Paradigma im interdisziplinären Bereich*". (Hrsg.) S.J. Schmidt, **Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus**. Frankfurt/M. 1987, s.11-88
- Schmidt Sigfried J.: "*Empirische Literaturwissenschaft in der Kritik*". (Hrsg.) Reinhold Viehof, **Alternative Traditionen. Dokumente zur Entwicklung einer empirischen Literaturwissenschaft**. Braunschweig 1991, s. 309-339
- Weinrich Harald: "Kommunikative Literaturwissenschaft oder: de singularibus non est scientia": (Hrsg.) S.J. Schmidt **Zu Grundlegung der Literaturwissenschaft**. München 1972, s. 7-10